

143826700
родна библиотека

Србије

532286

5322
**INSTITUCIONALNI MODEL
SAMOUPRAVNE SOCIJALISTIČKE
PRIVREDE**

BRANKO HORVAT

SEPARAT 156

**INSTITUT
EKONOMSKIH
NAUKA**

n. 2760/2007

11532286

INSTITUT EKONOMSKIH NAUKA — BEOGRAD

Dr Ž. MRKUŠIĆ, direktor i dekan Poslediplomske škole
Mr D. STANIŠIĆ, pomoćnik direktora
S. STAJIĆ, direktor sektora za ekonomska istraživanja
Mr M. ŽIVKOVIĆ, direktor Elektronsko-računskog centra

Institut ekonomskih nauka razvio se iz istraživačkog odeljenja Saveznog zavoda za privredno planiranje, koje je bilo osnovano 1958. godine.

Osnovni zadatak Instituta je da proučava teoriju i praksu privrednog razvoja u Jugoslaviji i inostranstvu, da vrši teorijska i primenjena istraživanja jugoslovenskog privrednog sistema, da radi na usavršavanju metodologije privrednog planiranja i podstiče usvajanje i primenjivanje savremenih metoda ekonomske analize i razvija nove ekonometrijske i druge analitičke metode, kao i da radi na rešavanju konkretnih problema u privrednim preduzećima.

Institut izvodi nastavu III stepena iz oblasti ekonomskih i organizacionih nauka. U Institutu postoji i Elektronsko-računski centar u kome se rešavaju složeni ekonomsko-matematički modeli i drugi numerički problemi.

Sa ciljem da svoje radove učini pristupačnim široj javnosti, Institut se bavi i izdavačkom delatnošću. Biblioteka Instituta nastoji da prikupi potpunu kolekciju značajnih ekonomskim dela. Institut učestvuje u izdavanju časopisa *Ekonomska analiza*.

INSTITUCIONALNI MODEL
SAMOUPRAVNE SOCIJALISTIČKE PRIVREDE

Branko Horvat

INSTITUT EKONOMSKIH NAUKA
Beograd, 1973.

17.2760/2007

Rad objavljen u časopisu
Ekonomist, 3-4/1971.

Izdaje i štampa: Institut ekonomskih nauka,
Beograd, Zmaj Jovina 12

Branko HORVAT

INSTITUCIONALNI MODEL SAMOUPRAVNE SOCIJALISTIČKE PRIVREDE

1. Određenje samoupravnog socijalizma

Striktno govoreći, »samoupravni (ili asocijativni) socijalizam« predstavlja pleonazam; jer ili postoji samoupravljanje ili nema socijalizma. Međutim, atribut »samoupravni« (ili »asocijativni«) ipak je nužan radi preciznosti i izbjegavanja nesporazuma. Socijalizam — kao i sve mnogo upotrebljavane riječi s izrazito emotivnim sadržajem — upotrebljavaju se u toliko različitih značenja, da je kao naučni pojam postao potpuno neodređen.

Socijalizam u svom prvobitnom značenju — koje i ja prihvaćam kao značenje s najviše smisla — predstavlja društveno-ekonomski sistem zasnovan na ravnopravnosti. U stvari i kapitalizam je bio zasnovan na ravnopravnosti — u odnosu na feudalizam čiju osnovu predstavlja naslijeđeni status — i to čini taj sistem toliko vitalnim.

Međutim, ravnopravnost liberalnog kapitalizma je formalno i negativno određena: radi se o slobodi od državne ili neke druge prinude, o slobodi akcije u okviru tržišnog sistema, koji se uzima kao prirodan, te se stoga posljedice te slobode akcije ne dovode u pitanje. Ravnopravnost u socijalizmu određena je suštinski i pozitivno: sistem se društvenom akcijom regulira tako da svim članovima društva bude zagarantirana stvarna ravnopravnost. Valja uočiti da ravnopravnost ne znači jednakost; ljudi nisu jednaki i stoga njihov položaj u društvu nije jednak. To je jedan od defekata socijalizma, koji se može donekle ublažiti (naročito u neprivrednoj sferi) ali ne i eliminirati. Taj defekt je objektivno uslovljen i to treba imati na umu ako se ne želi upasti u neozbiljnu utopiju.

U društvenom životu čovjek ima tri osnovne uloge: on se javlja kao proizvođač, kao potrošač i kao građanin. Zbog toga i ravnopravnost treba odrediti s obzirom na te tri uloge. Ravnopravnost u proizvodnji znači zagarantiranu mogućnost upotrebe sredstava proizvodnje svima koji žele raditi i to pod istim uvjetima. To implicira:

- a) društveno vlasništvo na sredstva proizvodnje,
- b) pravo na rad i
- c) pravo na upravljanje proizvodnjom (obavljanje poduzetničke funkcije koja se sastoji od odluka o veličini i asortimanu proizvodnje, nabavkama i prodajama, o cijenama, investicijama i raspodjeli dohotka). Lični

rad i lična inicijativa predstavljaju poseban slučaj proizvodne ravnopravnosti (definirane pozitivno). U tom smislu lični rad je jednako socijalistički kao i kolektivni.¹ A društveno vlasništvo treba interpretirati kao ekonomsku, a ne kao pravnu kategoriju. Pravno privatno vlasništvo (na zemlju, obrtničku radnju i sl.), koje svom vlasniku ne donosi posebni dohodak izvan i povrh dohotka od rada, predstavlja ekonomski podržano vlasništvo. Ali i obrnuto: ustavno-pravno društveno vlasništvo može omogućavati visok stupanj privatizacije, ako kolektivi koji ga koriste eksploatiraju svoj monopolski položaj i izvlače monopolske dohotke koji nisu rezultat rada. Zbog toga društveno vlasništvo u ekonomskom smislu možemo odrediti samo prema načinu raspodjele i prisvajanja, a ne prema formalno-pravnom naslovu vlasništva.

Ravnopravnost u ulozi potrošača svodi se na raspodjelu prema radu (što podrazumijeva raspodjelu prema rezultatima rada, a ne prema nekom fizičkom trošenju radne snage). Očigledno je da su proizvodna i potrošna ravnopravnost dvije strane iste samoupravne medalje i da bez proizvodne ravnopravnosti nema ni potrošne. Ova potonja još dodatno zahtijeva da se društvenom regulativom ujednače uvjeti privređivanja. Nejednaki uvjeti privređivanja likvidiraju raspodjelu prema radu. Često izbijaju polemike o tome što treba da znače ujednačeni uvjeti privređivanja. Iz gornjega proizlazi da se ujednačenost uvjeta privređivanja mjeri stupnjem u kojem je zadovoljen postulat raspodjele prema radu. A raspodjela prema radu implicira dva zahtjeva: (a) dohodni rasponi proizlaze iz samoupravnih odluka radnih kolektiva koji vrednuju razlike među različitim kategorijama rada, i (b), određeni radnik za isti rad treba da dobije jednaku nagradu bez obzira u kojoj grani tržišne ili netržišne proizvodnje bio zaposlen (no nagrada može znatno varirati od poduzeća do poduzeća ovisno o efikasnosti poslovanja).²

Ravnopravnost građanina implicira političku demokraciju. Visok stupanj političke demokracije nemoguće je bez ravnopravnosti proizvođača i potrošača. U kapitalističkom društvu i politička demokracija je formalno određena kao i tržišna ravnopravnost. U stvarnosti, pak, građanin je u velikoj mjeri predmet manipulacije hijerarhijski organiziranih birokratskih struktura. Takve strukture mogu se eliminirati — ili bar efikasnije kontrolirati — u situaciji u kojoj postoji ravnopravnost u proizvodnji i raspodjeli. Time se i objašnjava redoslijed u navođenju uloga u društvenom životu, koji sam usvojio. Međutim, ne valja zaboraviti da postoje i jake povratne sprege. Odsustvo efektivne političke demokracije može onemogućiti ili bar zakočiti razvoj socijalističkih odnosa u sferi proizvodnje i raspodjele. Potonje predstavlja suvremenu jugoslavensku situaciju.³

Onoliko koliko su ostvarene proizvodna, potrošna i građanska ravnopravnost možemo govoriti o socijalističkom društvu. Onoliko koliko po-

¹ Potpuniju analizu čitalac će naći u mojoj knjizi *Ogled o jugoslavenskom društvu*, Mladost, Zagreb, 1969; pogl. 15: *Individualno i društveno vlasništvo u socijalizmu*.

² Za potpuniju analizu vidi moje knjige: *Ekonomika teorija planske privrede*, (Kultura, Beograd, 1961); pogl. 6: *Dobit i plaća za rad; Ekonomika nauka i narodna privreda* (Naprijed, Zagreb, 1968); pogl. 8: *Raspodjela prema radu među kolektivima*.

³ V. *Ogled o jugoslavenskom društvu*, op. cit., pogl. 19. i 20.

stoje defekti u te tri sfere, defektan je i odgovarajući socijalizam. Ako su defekti veliki, onda se — u smislu poznatog principa o prelaženju kvantitete u kvalitetu — o socijalizmu ne može govoriti. Pri tome je irelevantno da li je s formalno-pravnog stajališta privatno vlasništvo ekspropirano ili nije. Ova trodimenzionalnost socijalizma čini mjerenje »socijalističnosti« nešto složenijim poslom i ne dozvoljava konstrukciju nikakvog jednostavnog indeksa (na primjer, postotak nacionalizacije) kao pouzdanog instrumenta mjerenja. No u principu nije nemoguće utvrditi i kvantitativnu mjeru socijalističnosti (na primjer, pomoću diskriminacione analize).

Tri dimenzije ravnopravnosti nisu, naravno, same sebi svrhom. One predstavljaju operaciono određene sfere pozitivne slobode čovjeka u suvremenim uvjetima proizvodnje. Socijalizam je i poželjan i historijski nužan jer predstavlja bitno proširenje individualne slobode. I zbog toga je samoupravna autonomija bitno određenje socijalizma.

U ovom radu ja ću se baviti samo s prve dvije — privredne — dimenzije socijalizma. Ispitivat ću najjednostavniji institucionalni model koji omogućuje da se zadovolje postulati proizvodne i potrošne ravnopravnosti.

2. Tipovi veza u koordiniranju privrede

Svaki privredni sistem — upravo zato što je sistem — ostvaruje određenu koordinaciju aktivnosti privrednih subjekata. Ta se koordinacija može ostvariti različitim tipovima veza. U stvari, privredni sistemi se mogu i klasificirati prema dominantnom tipu veza kojim se koordinacija privređivanja ostvaruje.

(1) Historijski je prvi oblik privredne koordinacije predstavljalo *laissez-faire tržište*. Slobodno tržište je poslužilo kao instrument integriranja ranije razdrobljene feudalne privrede u jedinstvenu narodnu privredu. Država je u principu izvan privrede i njena se uloga svodi na zaštitu imovine i omogućavanje neograničene privatne inicijative. Budući da se prodati može samo ono što netko želi kupiti, to svatko tko želi ostvariti profit mora svoju aktivnost orijentirati tako da što bolje zadovoljava društvene potrebe. Iz takvog rezoniranja Adam Smith je izveo svoju teoriju *nevidljive ruke*: motivirani isključivo osobnim interesima privatni proizvođači proizvode ipak u društvenom interesu jer proizvode upravo one robe koje su potrebne, i to uz najniže troškove proizvodnje.

(2) »Nevidljiva ruka« nije se pokazala naročito efikasnom. Čitavo stoljeće i po smjenjivale su se periodičke krize hiperprodukcije i nezaposlenosti. Rast je bio relativno spor (oko 2% godišnje prema 5% svjetskog prosjeka danas i 10% u najbržim suvremenim privredama). Osim toga, platno-sposobna tražnja nije identična s društvenom tražnjom — u stvari, može se veoma razlikovati od društvenih potreba. Uslijed toga su se socijalistički kritičari kapitalističkog tržišta orijentirali na *vidljivu ruku* kao instrument koordinacije. Privatna inicijativa zamijenjena je državnom, a tržište *centralnim planiranjem*.

(3) Velika privredna kriza, početkom tridesetih godina, dovela je kapitalistički tip privredne koordinacije na rub potpunog sloma. Centralno planiranje i eksproprijacija privatne imovine očigledno nisu bili prihvatljiva alternativa u kapitalističkim zemljama. Osim toga, centralno planiranje, koncipirano i realizirano kao administrativno planiranje, imalo je

teške defekte. Izlaz je nađen u tome što je država uvedena u privredu samo parcijalno, naime, kao organ *ekonomske politike*. To rješenje mogli bismo nazvati *indirektnom rukom*.

(4) Razvoj ekonomske statistike, ekonomske analize i tehnologije prikupljanja i distribuiranja informacija omogućili su da se privredni subjekti snabdiju s neuporedivo više relevantnih informacija nego ranije. Ukoliko je tržište predstavljalo jedan informacijski sistem, utoliko je ovaj tehnološki progres predstavljao perfekcioniranje tržišta. To je usavršavanje imalo dva aspekta: (a) ažurna i sveobuhvatna ekonomska statistika pruža privrednim subjektima bez zakašnjenja potpunu informaciju (dok je staro tržište davalo sa zakašnjenjem parcijalnu informaciju) o privrednoj situaciji, i (b), suvremene metode prognoziranja omogućuju da se smanji neizvjesnost budućih događaja i na taj način ranije ex post odluke usavršavaju u ex ante odluke. I jedno i drugo znači da privredni subjekti dobivaju prilično kompletnu kolekciju parametara važnih za donošenje ispravnih odluka, tj. takvih koje će dovesti do proizvodnje upravo one robe koja se može prodati. Takvim poboljšavanjem djelovanja tržišta *organiziranim informiranjem* privrednih subjekata možemo nazvati usavršavanjem »nevidljive ruke«.

(5) Na kraju, i »vidljiva ruka« se može poboljšati. *Dogovaranje, konzultiranje i arbitraža* predstavljaju takav vantržišni instrument koordinacije koji je, međutim, različit od administrativnih naređenja države.

Tih pet tipova privredne koordinacije-laisser-faire, administrativno planiranje, ekonomska politika, proizvodnja informacija, vantržišna neadministrativna koordinacija — historijski su se razvili redoslijedom koji je upravo naveden. No historijski redoslijed ne znači ni hijerarhiju ni evoluciju u biološkom smislu. Pojedini tipovi su komplementarni i radi se o tome da se postigne organizacioni optimum. Različiti društveno-ekonomski sistemi dozvoljavaju različit stupanj efikasnosti privredne organizacije.

Liberalni kapitalizam zasnovao se na slobodnom tržištu, što znači da je laisser-faire bilo dominantni princip makroprivredne koordinacije. Administrativno planiranje predstavlja osnovu za *etatizam* u kojemu državna birokracija smjenjuje individualne poduzetnike kao organizatore proizvodnje. Kejnezijanska revolucija u teoriji ekonomske politike omogućila je da se nestabilnost tržišta podvrgne efikasnoj kontroli države kao organa ekonomske politike. To je, zajedno sa stvaranjem državnih (javnih) korporacija, i sve većim korištenjem ex post i ex ante informacijskih sistema, dovelo do takozvane *miješane privrede* (ili »države blagostanja«) karakteristične za visokorazvijene suvremene kapitalističke zemlje. Na kraju, za *socijalističku privredu* treba da bude karakteristično optimalno korištenje svih pet tipova veza u svrhu maksimiranja blagostanja članova društvene zajednice.

3. Federacija

Privredni sistem sastoji se od izvjesnog broja podistema koji su u neprestanoj međusobnoj interakciji. Za svrhe ovog rada odredit ćemo četiri osnovna podistema s precizno definiranim funkcijama. To su: (a) federacija, (b) republika, (c) komuna i (d) poduzeće (radna organizacija). Međutim, ja ću u razmatranje uključiti samo tri podistema budući da četvrti, komunu, nedovoljno poznajem.

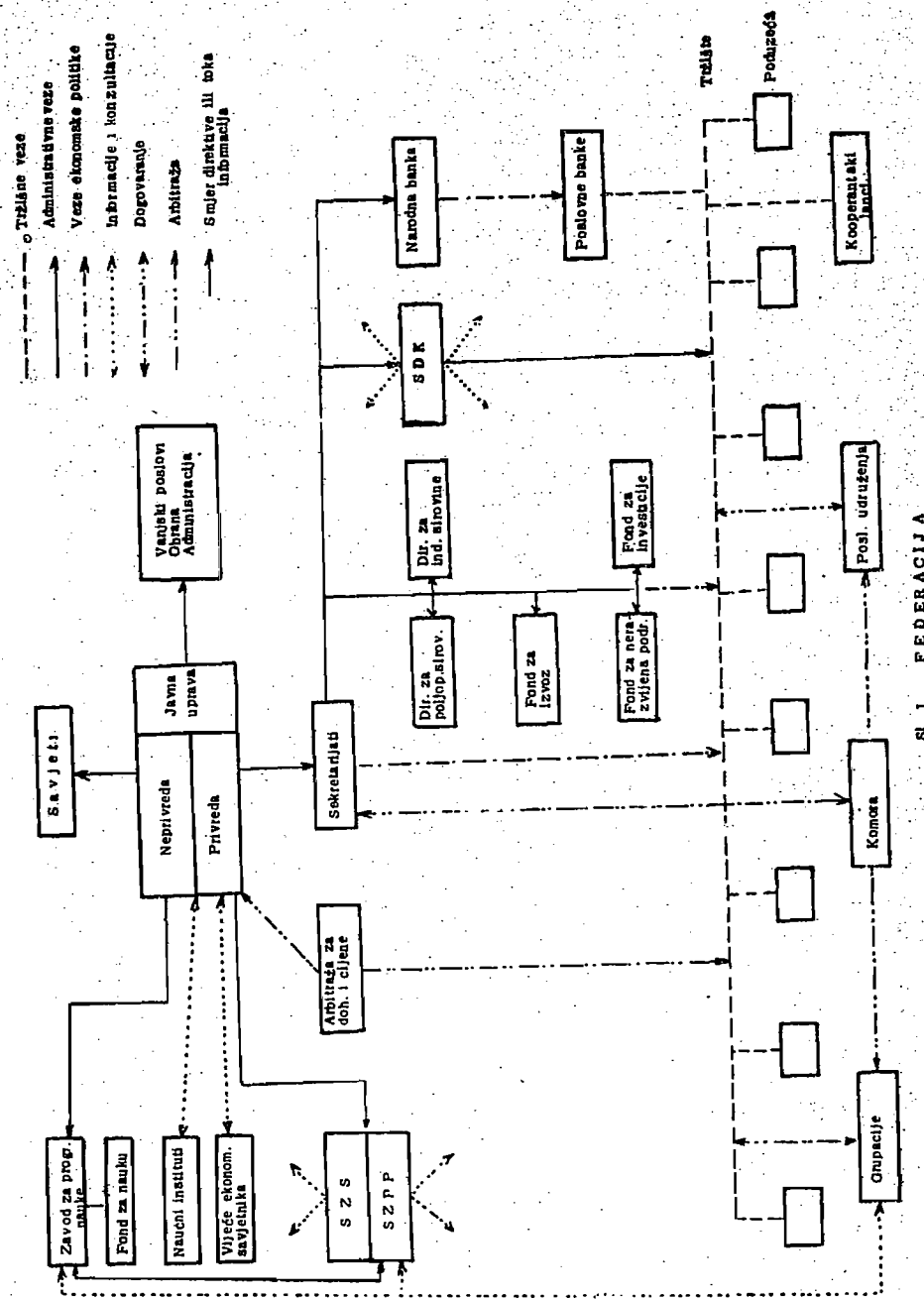
Zadatak federacije je da integrira rad podistema i tako osigura globalno funkcioniranje cjelokupnog sistema. U ekonomskom smislu, taj se zadatak svodi na permanentno rješavanje slijedeća tri komponentna zadatka: (a) ujednačavanje uvjeta privređivanja, (b) ostvarivanje kratkoročne i (c) dugoročne ravnoteže. Zadatak (a) znači stvaranje preduvjeta za raspodjelu prema radu, (b) eliminiranje cikličkih kolebanja, a (c) postizanje maksimalnog tempa privrednog razvoja.

Sva tri zadatka zahtijevaju donošenje jedinstvenih odluka za cjelokupno privredno područje zemlje. Zbog toga »federacija« predstavlja u ovom kontekstu sinonim za donošenje jedinstvenih, odnosno centralnih, odnosno općedruštvenih odluka. No jedinstvenost odluka ne predodređuje način njihova donošenja koji ovisi o političkom režimu i organizacionim rješenjima. Taj način može biti autokratski ili oligarhijski, i demokratski i participativan. Posebno, federacija, kako je ja definiram, *nije* identična sa saveznom vladom a centralne odluke sa činovničkom arbitrarnošću (što je dobrim dijelom karakteristično za jugoslavensku praksu, uslijed čega je došlo do žestokih reakcija). Štaviše poželjno je, kad god je to moguće, državu isključiti iz federalne privredne regulative, ili je bar što više ograničiti. Kao opći organizacioni princip moglo bi se postaviti: (a) da u donošenju odluka budu neposredno predstavljeni relevantni interesi, i (b), da onaj koji donosi odluke snosi punu moralno-političku odgovornost za njihovo izvršavanje.

U razmatranju institucionalnog modela federacije možemo se opet držati historijskog redoslijeda pojavljivanja koordinatnih veza. Polazimo od potpune autonomije poduzeća na slobodnom tržištu i države koja stoji izvan privrede i bavi se isključivo javnom upravom (v. sl. 1). Budući da je tržište inherentno nestabilno, potrebna je regulativa kojom se bavi prvenstveno (iako ne i isključivo) država. Zbog toga država osniva izvjestan broj svojih organa koji se specijaliziraju za razne aspekte ekonomske politike. Ti su organi vezani administrativno-političkim vezama i dužni su da izvršavaju direktive političkog centra (tokovi direktiva prikazani su strelicama na slici). Kako taj centar treba da izgleda (vlada, skupština, predsjedništvo i sl.) i kako treba da se donose odluke, stvar je politikološke analize koja prelazi okvire ovog rada. Dovoljno je da se konstatira da takav centar postoji da bismo mogli prići analizi regulative koju treba ostvariti.

Društveni plan predstavlja osnovni društveni dogovor u oblasti privrede. Kad je plan jednom prihvaćen, on postaje *obaveza* za državno-političke organe i ta obaveza je na slici izražena administrativnim vezama. Plan nije obaveza za poduzeća koja treba da zadrže punu samostalnost i slobodu u određivanju svojih akcija.

Upravo iznesena teza nekada se činila — a mnogima se čini i danas — kontradiktornom. Zato se govorilo — i govori — o dilemi: plan ili tržište. No to je pseudodilema. Tržište je samo jedan — i to zasad najefikasniji — od planskih mehanizama, a plan je preduvjet za dobro funkcioniranje tržišta. Suvremena ekonomska teorija, kvantitativna analiza i informacijska tehnika čine apsolutno mogućim da planska predviđanja budu bitno efikasnija od ex post tržišnih rješenja i da se planski zadaci ostvaruju neadministrativnim metodama, uz punu autonomiju osnovnih privrednih subjekata. U tom kontekstu, državno-politički centar pojavljuje

S. I. FEDERACIJA

se kao izvor regulacionih impulsa koji odražavaju stalni, unaprijed predviđeni, režim tržišta. Na toj osnovi privredni subjekti dobivaju pouzdane parametre za svoje odluke i, nastojeći da maksimiraju svoj dohodak, vlastitom inicijativom realiziraju intencije plana. Na taj način plan i njegovo adekvatno ostvarivanje predstavljaju nužni uvjet autonomije radnih kolektiva. A budući da to može ostvariti samo federalna (tj. centralna, odnosno općedruštvena, odnosno jedinstvena za cijelu privredu) regulativa, to je ona nužan uvjet istinskog samoupravljanja. U situaciji u kojoj su planovi ili ekonomska politika, ili oboje, stručno loši, u kojoj se režimi privređivanja stalno mijenjaju, obaveze države ne izvršavaju, u kojoj je privreda krajnje nestabilna, a neizvjesnost u donošenju odluka ekstremna — što je sve karakteristično za suvremenu jugoslavensku privredu — poslovni uspjeh radnih kolektiva ovisi više o slučaju, o sticaju okolnosti, o spekulativnim aktivnostima, o arbitrarnim odlukama države, nego o proizvodnom doprinosu. A kada vlastiti položaj ne ovisi o vlastitom radu, onda od samoupravljanja preostaje samo forma. U biti ono nestaje, to rađa masovne frustracije i izvrnutu svijest da je »samoupravljanje krivo za nered u privredi«.

Za provođenje mjera ekonomske politike federacija osniva *privredne sekretarijate*. U tržišnoj privredi posebno značenje ima jedan segment tržišta — novčano tržište — za čiju kontrolu se osniva posebna institucija, *Narodna banka*, koja, s obzirom na sekretarijate, uživa i određeni stupanj samostalnosti. Instrumentima koji joj stoje na raspolaganju⁴ Narodna banka regulira funkcioniranje sistema poslovnih banaka, koje se direktno uključuju u tržište. Kontrolom novčanih tokova najjednostavnije se kontrolira zakonitost poslovanja privrednih subjekata. Tu funkciju obavlja *Služba društvenog knjigovodstva* koja, jedina od razmatranih saveznih institucija, uspostavlja administrativni kontakt neposredno s privrednim subjektima. Do toga dolazi zbog njenog inspeksijskog karaktera te stoga taj administrativni kontakt ne predstavlja naređivanje već provjeravanje. SDK ujedno predstavlja izvanredno važnu tvornicu informacija o novčanim tokovima.

S navedenim organima tržište još uvijek ne bi dobro funkcioniralo. Privreda je stalno podvrgnuta određenim udarima što stvaraju poremećaje koje pojedini privredni subjekti i njihova udruženja nisu u stanju otkloniti. Zbog toga je opet potrebna općedruštvena tj. federalna intervencija, a kao najpogodniji oblik javljaju se interventni fondovi.⁵ Oscilacije u ponudi poljoprivrednih proizvoda, izazvane vremenskim prilikama, izravna svojim rezervama *Direkcija za poljoprivredne sirovine*. Direkcija osim toga provodi program zaštitnih i garantiranih cijena poljoprivrednih proizvoda, čime se stvaraju stabilni i ujednačeni uvjeti privređivanja za poljoprivrednike (koji trenutačno predstavljaju oko polovinu aktivnog stanovništva) unatoč krajnjoj nestabilnosti proizvodnje (koja oscilira u intervalu od $\pm 20\%$). Sličan zadatak ima *Direkcija za industrijske sirovine*,

⁴ V. moju knjigu *Privredni sistem i ekonomska politika Jugoslavije* (Institut ekonomskih nauka, Beograd, 1970); pogl. 14.

⁵ Za analizu interventnih fondova, kao i različitih ekonomskih politika kojima se može služiti federacija, vidi: B. Horvat i dr., *Ekonomske funkcije federacije*, Institut ekonomskih nauka, Beograd, 1971.

samo što sad treba eliminirati poremećaje koji nastaju uslijed kolebanja cijena i uvjeta ponude na svjetskom tržištu. Obje direkcije funkcioniraju kao kompenzacioni fondovi. Kad se jednom režim tih fondova utvrdi i donese nekoliko načelnih odluka, sve ostalo predstavlja najvećim dijelom rutinski rad. Obje direkcije su dosad dobro funkcionirale i zato, ako se izuzme zakašnjavanje u donošenju odluka — za što odgovornost snose politički organi a ne direkcije — nije bilo prigovora na njihov rad.

Mnogo delikatniji je rad trećeg interventnog fonda, *Fonda za izvoz*. Tu su mogućnosti favoriziranja, diskriminiranja i donošenja arbitrarnih odluka mnogo veće pa je stoga potrebno veoma pažljivo razraditi organizaciju upravljanja tim fondom. Međutim, nužnost postojanja samog fonda je nesporna. Jugoslavija već izvozi jednu petinu svoje proizvodnje, a taj se postotak mora i dalje povećavati. Ekspanzija izvoza predstavlja glavno ograničenje za ubrzanje razvoja privrede. A svjetsko tržište stoji pod kontrolom mamutskih multinacionalnih korporacija,⁶ međunarodnih kartela i državnih i međudržavnih organizacija. U takvim uvjetima jugoslavenski izvoznici se mogu javiti kao ravnopravni partneri jedino ako se oslanjaju na koncentriranu ekonomsku moć cjelokupne jugoslavenske privrede i na političku moć svoje države.

Da bi opisani sistem dobro funkcionirao, potrebna nam je još jedna institucija koja će eliminirati mogućnost zloupotreba do kojih na tržištu nužno dolazi od strane nosilaca monopola, bilo da se radi o državnim organima bilo o pojedinim privrednim organizacijama. Ta institucija je *Arbitraža za dohotke i cijene* koja na zahtjev zainteresiranih donosi odluke o ispravnim dohocima i cijenama. Arbitraža funkcionira slično ustavnom sudu sastavljena je od izabranih predstavnika privrede, sindikata, nauke i vlade, imenovanih od skupštine na određeno razdoblje i donosi odluke koje su definitivne i obavezne za sve, uključiv i vladu. Arbitraža je garancija da će politički organi zaista provoditi ujednačavanje uvjeta privređivanja. Ukoliko vlada donese neke mjere koje diskriminiraju neku privrednu grupaciju, ta grupacija će se obratiti arbitraži i ona će dati ocjenu štete. Ukoliko promijenjene politike na tržištu dovedu u nepovoljan položaj neku privrednu grupaciju, a vlada ne poduzme potrebne mjere, arbitraža će ustanoviti činjenično stanje i odrediti rok do kada problem treba riješiti. Arbitraža je također prikladan organ za utvrđivanje visine kompenzacije. Ako vlada treba da provede neke važne ali nepopularne mjere, ona može tražiti prethodnu ocjenu arbitraže i njenom suglasnošću mnogo efikasnije sylvadati otpore privilegiranih grupa. Arbitraže će utvrđivati visinu zaštitnih i garantiranih cijena u poljoprivredi, reprezentativne dohodne raspone po kvalifikacijama i sl. Ukratko, arbitraža omogućava da se izbjegnju politički pritisci, neprincipijelni kompromisi i neodgovorne odluke do kojih dolazi kad se rješavanje navedenih pitanja ostavi isključivo državno-političkim organima. U svom radu arbitraža se oslanja na jedan stručni organ poput sadašnjeg Zavoda za cijene.

Iz svega što nam je poznato o suvremenoj tržišnoj privredi uopće, i jugoslavenskoj posebno, dosad opisana baterija institucija omogućila bi besprijekornu stabilizaciju tržišta. No privredni razvoj bio bi spor. Za

⁶ Najveća od njih, General Motors, ima veći godišnji promet od društvenog proizvoda svih zemalja svijeta, izuzev 12 najvećih.

politike. A *Zavod za programiranje naučnih istraživanja*, zajedno s odgovarajućim fondom, trebalo bi da osigura orijentaciju na ona istraživanja koja su sa stajališta zemlje najperspektivnija.

Time je iscrpljena lista federalnih institucija. Privreda, sa svoje strane, također stvara neke institucije, koje popunjavaju prostor između tržišta i federalnog političkog centra. To su prije svega *kooperantski lanci*, koji predstavljaju tržišne podsisteme i koji dovode do trajnijeg strukturiranja tržišta. Zatim su tu *poslovna udruženja* s poznatim integrativnim funkcijama. Zadatak komore je da uskladauje interese privrednih grupacija i da kao predstavnik privrede u konzultacijama s državnim aparatom utječe na tekuću ekonomsku politiku. Na kraju »grupacije« u mojoj shemi predstavljaju posebnu vrstu poslovnih udruženja, čiji je zadatak integriranje određenih funkcija uz čuvanje individualiteta poduzeća. Očigledno je, naime, da suvremena privreda ne trpi atomiziranost i zahtijeva integriranost. No, očigledno je također, da integriranost administrativnim stanjanjem znači stvaranje velikih koncentracija ekonomske moći, stvaranje monopola i likvidiranje samoupravljanja. Stoga ja izlaz vidim u tome da poduzeća sačuvaju svoju poslovnu samostalnost, a da integriraju samo one funkcije za koje je neposredna koordinacija neophodna. To su dvije funkcije: (a) osnovni istraživačko-razvojni rad, koji je preduvjet za neprestano moderniziranje tehnologije u svim područjima dane grupacije, i (b), predviđanja ponude i potražnje i efikasno uklapanje u domaće i strano tržište. U pogledu (a), razvojni zavodi grupacija povezuju se direktno sa Zavodom za programiranje naučnih istraživanja, u pogledu (b), plansko-analički zavodi grupacija povezuju se sa Savplanom.⁷ Te veze su informaciono-konzultativne, omogućuju potpunu informiranost svih aktera i neprestano usklađivanje većine odluka odnosno otkrivanje područja neslaganja. U pogledu potonjeg, zadatak pronalaženja zadovoljavajućeg rješenja preuzimaju na sebe komore i izvršni državni organi. Na taj se način zatvara sistem permanentnog planiranja.

4. Republika

Kad smo jednom socijalizam definirali u smislu samoupravljanja, onda ta definicija u organizacionom pogledu implicira maksimalnu decentralizaciju. A maksimalna decentralizacija znači da se u principu odlučivanja vrši na nižem nivou i da se za viši nivo izuzimaju samo one odluke koje bi, ostavljene na nižem nivou, dovodile do nanošenja štete interesima jednih pojedinaca ili grupa sa strane drugih pojedinaca ili grupa. Poštujući taj princip, čitave ovlasti odlučivanja treba spustiti ispod nivoa federacije. To zahtijeva teritorijalnu decentralizaciju koju opet treba provesti ne samo u skladu s tipovima odluka već i uzevši u obzir i historijski razvoj, kulturno naslijeđe, tradiciju. U višenacionalnoj državi prirodno je da takva teritorijalna decentralizacija bude provedena formiranjem nacionalnih republika.⁸

⁷ Vjerojatno bi najsvrsishodnije bilo formiranje ekonomsko-tehnoloških zavoda grupacija, koji bi vršili dvije navedene funkcije. Preduvjet za dobro obavljanje tih funkcija je finansijska nezavisnost.

⁸ U ovom radu ispituje se općenite institucionalni model socijalističke privrede uz prigodne ilustracije iz jugoslavenske prakse. U jednom specifičnom jugoslavenskom modelu pored republika valjalo bi razmotriti i pokrajine.

Republika je također država i stoga republički politički centar ima sličnu strukturu kao i federalni. U pogledu specifično državnih poslova između republike i federacije postoji podjela rada u tom smislu što je federacija prvenstveno odgovorna za odnose s inozemstvom (vanjski poslovi i narodna obrana), a republika za unutrašnje poslove (pravosuđe i javni red).

Budući da se većina federalnih institucija u oblasti privrede bavi ujednačavanjem uvjeta privređivanja i stabiliziranjem tržišta, što se za zemlju u cjelini — dakle, uz pretpostavku jedinstvenog tržišta — može postići jedino centralnim odlučivanjem, to je republika oslobođena tih poslova, pa je i njena institucionalna struktura u oblasti privrede znatno jednostavnija. U oblasti privrednog razvoja osnovni zadatak republike je da ostvari teritorijalno ravnomjerni privredni razvoj. Za tu svrhu služi *Interventni investicioni fond*. Republika može također do izvjesne mjere ubrzati razvoj privrede na svom području privlačenjem investitora s drugih područja i iz inozemstva poreznim olakšicama i povoljnijim tretmanom investitora (rješavanjem komunalnih problema, obukom radne snage, participacijom u kreditiranju i sl.).

U oblasti stabilizacije tržišta republika može intervenirati stvaranjem *Fondova zajedničkih rezervi* koji se koristi za pokriće gubitaka i saniranje nerentabilnih poduzeća. Bilo bi, međutim, nužno da se ne ostane samo na prelijevanju sredstava, već da se pri fondovima oforme kadrovske burze odnosno specifični zavodi za organizaciju poslovanja koji bi funkcionirali na taj način da bi posrnutom poduzeću pružili potpunu financijsku, tehničku i kadrovsku pomoć, uključiv i zamjenjivanje cjelokupnih rukovodećih ekipa.

Dok je funkcija republike u oblasti privrede po prirodi stvari relativno skromna, u oblasti neprivrede ona je osnovna. Zbog toga na razini federacije ostaju samo savjeti koji imaju ulogu informativno-koordinativnih organa. Prosvjetnu, kulturnu, zdravstvenu itd. politiku formiraju i provode republička tijela. Zadatak federacije je, pored koordinacije, još jedino to da financijski (dopunska sredstva iz saveznog budžeta) i legislativno osigura za stanovništvo nerazvijenih područja određene minimalne zdravstvene i prosvjetne standarde.

U nastojanju da se država na neki način odvoji od neprivredne sfere — kako bi se izbjegla patronaža političkih foruma koja je u našim uvjetima uvijek bila veoma negativna — došlo je do formiranja *interesnih zajednica*. Skupština političkom odlukom raspodjeljuje sredstva na pojedine oblasti neprivrede. Ta sredstva preuzimaju interesne zajednice i njima, za račun potrošača, plaćaju usluge proizvođačima (školama, bolnicama, muzejima itd.). Ovo rješenje, iako u pogledu konkretne organizacije ima mnogo nedostataka, čini se da je u načelu ispravno. Postižu se ovi efekti: (a) odvajanjem države od krajnjih korisnika sredstava onemogućava se diktatura administrativno-političkog aparata u ovoj, inače delikatnoj sferi; (b) radni kolektivi u oblasti neprivrede u načelu se stavljaju u isti položaj kao i radni kolektivi u oblasti privrede; (c) zamjena budžetiranja ugovaranjem razvija svijest o ekonomskim aspektima prosvjetnog, zdravstvenog itd. procesa i može dovesti do efikasnije upotrebe raspoloživih sredstava; (d) za razliku od privrede, gdje vlada raspodjela prema radu,

u potrošnji usluga neprivrede uglavnom vlada raspodjela prema potrebama. U socijalističkom društvu mladog čovjeka treba obrazovati, a bolesnog čovjeka izliječiti neovisno o njihovom imovinskom stanju. Taj komunistički princip raspodjele i tržišne poticaje u efikasnosti proizvodnje usluga moguće je uskladiti upravo sistemom interesnih zajednica, koji je u shemi nazvan kvazi-tržištem.

Između privrede i neprivrede postoje i direktne veze, što je u shemi prikazano spajanjem tržišta i kvazi-tržišta. Te se veze zasad još veoma slabe i sporadične, a sastoje se od direktnog kupovanja usluga od neprivrede, osnivanja neprivrednih organizacija sa strane poduzeća, sudjelovanja privrede u interesnim zajednicama i ponekim mecenatstvom. No može se očekivati da će se te veze s vremenom proširivati i onoliko koliko se to bude događalo jačat će društvena samostalnost radnih kolektiva u neprivrednim djelatnostima.

Sveučilišta, prosvjeta, kultura i zdravlje od fundamentalnog su značenja za život jednog naroda i od jednako fundamentalnog značenja za izgradnju socijalizma. Tehnologija je ista u svim društvenim sistemima. Jednaka ili diferencirana mogućnost obrazovanja i očuvanja zdravlja razlikuje neklasno društvo od klasnog. Zbog toga, ukoliko je zadatak federacije da održava dobre performance globalnog sistema, zadatak republike je da mu svakodnevno ulijeva socijalistički sadržaj. Ovaj zaključak bio bi još čvršći kad bismo u analizu uključili i političku komponentu.

5. Poduzeće

U jednoj potpunijoj obradi valjalo bi analizirati radnu organizaciju uopće. Za svrhe ovog rada ja ću se, međutim, ograničiti na razmatranje dominantnog tipa radne organizacije, poduzeća. A i u pogledu poduzeća ograničit ću se na osnovnu institucionalnu analizu, budući da sam o tome više pisao na drugom mjestu.⁹

Slično kao i federacija i republika i poduzeće u samoupravnom društvu predstavljaju ne samo organizacioni već i politički (pod) sistem iako sui generis. Ta politička komponenta je toliko bitna da njeno nesagledavanje dovodi do potpune zbrke u institucionalnom postavljanju samoupravnog poduzeća. U stvari, najpotpunije samoupravljanje — neposredna demokracija — moguća je upravo u poduzeću.

Osnovni problem u izgradnji organizacije samoupravnog poduzeća jest maksimiranje demokratičnosti u donošenju odluka uz maksimiranje efikasnosti u njihovu provođenju. U lošim organizacionim rješenjima ta dva cilja ispadaju međusobno kontradiktorni i to je dosta čest slučaj u jugoslavenskoj praksi. Adekvatna organizaciona rješenja ne samo da usklađuju ta dva cilja, već ih čine komplementarnim — slično kao što je efikasno planiranje preduvjet samoupravne autonomije privrednih subjekata u društveno-ekonomskom makrosistemu.

Važno je da se odredi što preciznije što se razumijeva pod maksimiranjem demokratičnosti i efikasnosti. U prvi mah moglo bi izgledati da maksimiranje demokratičnosti treba značiti da mišljenje svakog člana kolektiva ima u donošenju relevantnih odluka ponder koji je određen isključivo objektivnom vrijednošću tog mišljenja i koji je stoga neovisan o lič-

⁹ *Privredni sistem i ekonomska politika Jugoslavije*, op. cit., dio III: *Samoupravno poduzeće*.

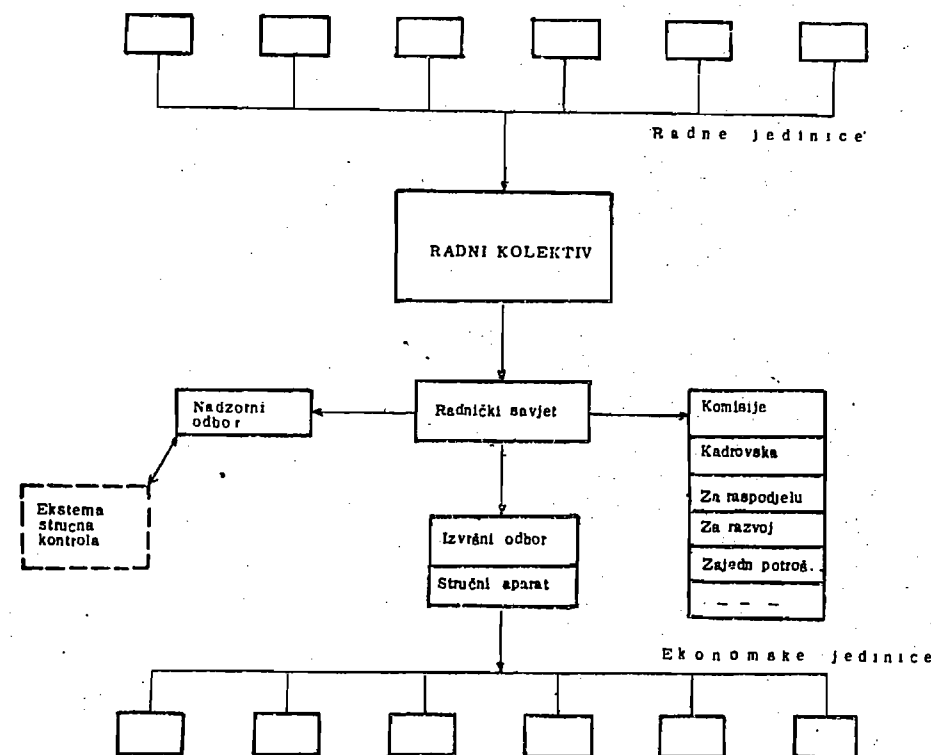
nosti koja ga je iznijela. Očigledno je da bi se u tom slučaju maksimalna demokratičnost i maksimalna efikasnost poklopile. No stvarnost rijetko dozvoljava tautologije apstraktnog rezoniranja, pa to vrijedi i u ovom slučaju. U praksi se, naime, odmah postavljaju ova dva pitanja: (a) tko će ocijeniti objektivnu vrijednost nekog stava, i (b), kakva je objektivna vrijednost vrijednosnih sudova? Odgovor na ta dva pitanja treba tražiti u tome što će se demokratičnost odrediti načinom donošenja odluka, a ne kvalitetom odluka. A tada demokratičnost i efikasnost ne samo da nisu identične, već je očigledno da postoji mogućnost sukoba.

Maksimalna demokratičnost se postiže u kolektivu od jednog člana. S porastom broja suodlučivača demokratičnost odlučivanja se smanjuje jer je svako pojedinačno mišljenje ograničeno mišljenjima svih ostalih. Pored toga, uvijek postoji mogućnost — često iskorištena — manipuliranja mišljenja, stvaranja koalicija i klika, ukratko deformiranja »istinskog« mišljenja grupe. Odluka većine nije nužno najbolje rješenje jer i u idealnim uvjetima može predstavljati majoriziranje nečijeg legitimnog interesa. Prema tome, prvi princip u organizaciji samoupravnog poduzeća bit će: (1) stvaranje dovoljno malih i dovoljno homogenih radnih grupa, koje dozvoljavaju neposrednu participaciju svih članova u odlučivanju i gdje su odluke dovoljno transparentne. Homogenost smanjuje mogućnost majoriziranja manjinskih interesa, a participacija i transparentnost smanjuju mogućnost manipuliranja i nametanja mišljenja. To je, uostalom, i objašnjenje formiranja radnih (ekonomskih) jedinica u našim poduzećima. A sam sistem donošenja odluka s navedenim karakteristikama nazvan je poliarhijom, za razliku od demokracije, gdje je odlučivanje većinsko bez obzira na implikacije.

Maksimalna efikasnost znači: (a) donošenje korektnih odluka, i (b), njihovo efikasno provođenje. Odatle proizlaze naredna dva organizaciona principa: (2) tijela ili pojedinci koji donose odluke snose za njih odgovornost, što je osigurano odgovarajućim sankcijama, i (3), izvršavanje odluka je stvar stručnosti a ne demokratičnosti. Razdvajanje odgovornosti od donošenja odluka — što je karakteristično za cjelokupnu našu sadašnju društvenu organizaciju — nužno dovodi do neodgovornosti, do neefikasnosti, i kao posljedica, do negiranja samoupravljanja. A izvršavanje odluka zahtijeva posjedovanje posebnih znanja, zahtijeva specijalizaciju u društvenoj podjeli rada, i stoga može biti povjereno samo onima koji te uvjete ispunjavaju. Na taj način princip (3) implicira naredni organizacioni princip: (4) odvajanje vrijednosne, interesne, sfere od sfere stručnosti; političkog autoriteta od profesionalnog autoriteta; odlučivanja o politici od administrativne operative. U prvoj sferi svatko ima samo jedan glas, u drugoj ponderi ovise o posebnoj stručnosti koja se za dani posao traži. Ocjena o tome kakav je raspon osobnih dohodaka poželjan, ovisi o subjektivnim vrednovanjima; ocjena o prikladnosti nekog stroja za proizvodnju neke robe ovisi o stručnom znanju. Za prvo je relevantna politička poliarhija, za drugo stručna hijerarhija. U praksi se teškoće javljaju u tome što nije uvijek moguće odvojiti političku od profesionalne sfere — u stvari se često te dvije sfere djelomično poklapaju — i što posjedovanje posebnih znanja može biti zloupotrebjeno za narušavanje poliarhije (i uspostavljanje oligarhije). Praktično rješenje ovog problema leži u: (5) institucionaliziranju kontrole upravljanja poduzećem. No, ta se kontrola ne može po-

stići — kako to permanentno savjetuju radnicima pojedini politički forumi — uključivanjem radnika u poslovnu operativu i stručne odluke. Ta naivno koncipirana kontrola naime znači: (a) smanjivanje efikasnosti jer za država operativne odluke i jer korektno operativne odluke zahtijevaju da im se posveti puno radno vrijeme, a ne samo sporadični sastanci od sat-dva; (b) iluziju i obmanu da se vrši kontrola koje faktički nema zbog neadekvatne stručnosti ili nedovoljne informiranosti (potpuna informiranost zahtijeva puno radno vrijeme); i (c), neodgovornost ljudi u operativnom aparatu koji za svaku svoju problematičnu akciju bez teškoća dobivaju pokriće samoupravnih organa koji su se upetljali u operativu.¹⁰

Prednjih pet principa primijenit ćemo sada na organizaciju samoupravnog poduzeća. Odgovarajuća shema dana je na slici 3. Slično kao

Sl. 3 PODUZEĆE

¹⁰ Kao ilustraciju navodim jedan, doduše, drastičan ali ne i netipičan slučaj što se odnosi na jedan privredni sud, koji je upravo institucija zadužena za čuvanje norma u privrednom ponašanju. »Ekonomska politika« u br. 949, od 24. maja 1971. javlja: »Okružni privredni sud u Nišu isplatio je 16,5 hiljada dinara jednom poduzeću plaćajući račun za krećenje koje nije obavljeno. Privredni sud je kasnije došao do tog istog svog novca tako što je od jednog posredničkog poduzeća naplatio staru hartiju koju nije isporučio. Advokati, za to optuženog bivšeg predsjednika Okružnog privrednog suda u Nišu, rekli su da je u datoj situaciji sud pribjegao načinu snalaženja kojima pribjegavaju ostala poduzeća i ustanove da bi došla do sredstava — a Okružni sud u Nišu oslobodio je bivšeg predsjednika privrednog suda te optužbe jer je poslove sa izmišljenim krećenjem i izmišljenom hartijom odobrio Savjet radne zajednice«.

što Jugoslavija predstavlja federaciju radnih jedinica, tako i poduzeće predstavlja federaciju radnih jedinica. Analogija ide i dalje, pa članovi-poduzeća jednog velikog združenog poduzeća odgovaraju republikama. Sve odluke što se tiču neposredno svakodnevnog života i rada radnika — a koje ne tangiraju interese drugih radnika — donose se u radnoj jedinici uz neposrednu participaciju svih zainteresiranih. Da bi mogla da razvije efikasnu samoupravnu autonomiju, radna jedinica mora biti ekonomski zaokružena tj. mora se poklapati s ekonomskom jedinicom. U svijetu su već ranije bili razvijeni računovodstveno-organizacioni sistemi koji omogućuju relativno veliku autonomiju ekonomskih jedinica u svrhu poboljšavanja efikasnosti cjelokupnog poduzeća.¹¹

Radne jedinice udružuju se u poduzeće, radne grupe u kolektiv, a kolektiv referendumom donosi neke izuzetno važne odluke od interesa za sve članove. Predsjednici radnih jedinica ulaze u radnički savjet. Ostali izabrani članovi radničkog savjeta postaju predsjednici različitih komisija odnosno Nadzornog odbora. Na taj je način svaki član radničkog savjeta osobno odgovoran za jedan sektor rada. On o svom radu periodički podnosi izvještaj, slično kao što i čitav radnički savjet periodički polaže račune kolektivu. Radnički savjet donosi odluke na temelju prijedloga komisija. Izvršni odbor je također jedna od komisija radničkog savjeta, i to komisija zadužena za operativu. Radnički savjet, na prijedlog direktora, imenuje izvršni odbor i to od stručnjaka za pojedine aspekte poslovanja. U izvršni odbor ulaze rukovodioci ekonomskih jedinica (ako ih ima suviše, onda se može formirati i prošireni izvršni odbor). Na taj način radne jedinice su po političkoj liniji zastupljene u radničkom savjetu, a po stručno-organizacionoj liniji u izvršnom odboru. Može se predvidjeti procedura po kojoj se rukovodioci radne jedinice biraju na osnovi dogovora direktora i te radne jedinice.

Samoupravnom poduzeću vjerojatno više odgovara kolektivno nego individualno operativno rukovodstvo. No da bi to rukovodstvo moglo efikasno funkcionirati, njegovi članovi moraju biti međusobno kompatibilni. Odatle potreba da se direktor tretira kao mandator za sastav izvršnog odbora. Izvršni odbor periodički podnosi izvještaje o poslovanju radničkom savjetu. Na kraju godine podnosi se radničkom savjetu i kolektivu iscrpan izvještaj o poslovanju u toku godine. Ako se taj izvještaj ne primi, onda to znači izglasavanje nepovjerenja, izvršni odbor automatski podnosi ostavku, radnički savjet bira novog direktora, a ovaj predlaže novi izvršni odbor. Ukoliko je sve u redu, izvršni odbor predlaže program rada za narednu godinu (ili naredne godine). Kad je taj program — s eventualnim modifikacijama — jednom primljen, onda to znači da izvršni odbor ima odriješene ruke da ga provede a radnički savjet obavezu da pruži punu podršku u provođenju. Radnički savjet može smijeniti direktora — i, na taj način, cijeli izvršni odbor — ali se ne može miješati u operativno provođenje jednom usvojenog programa (izuzev, naravno, uz saglasnost IO) i to zato jer izvršni odbor snosi punu odgovornost za operativu, pa stoga mora imati i punu slobodu akcije.

¹¹ Informativnu komparativnu analizu rješenja jugoslavenskih poduzeća i njemačke računovodstvene teorije dala je Gudrun Lemán u knjizi: *Stellung und Aufgabung der ökonomischen Einheiten in den jugoslawischen Unternehmen*, Berlin, 1967.

Budući da IO može zloupotrijebiti svoja ovlaštenja, ili se mogu javiti sumnje (opravdane ili neopravdane) u ispravnost pojedinih odluka, potrebna je institucionalizacija kontrole. Tu funkciju ne može obavljati radnički savjet jer njegovi članovi nemaju sve potrebne tekuće informacije, a ni potrebno znanje. Zbog toga radnički savjet formira svoj nadzorni odbor, koji kvartalno kontrolira poslovanje i reagira na sve pritužbe ili upozorenja u toj sferi. Na kraju godine nadzorni odbor angažira specijaliziranu konzultantsku firmu za reviziju cjelokupnog poslovanja i na osnovi revizionog nalaza podnosi radničkom savjetu svoj izvještaj. Bez tog izvještaja ne može se prihvatiti godišnji izvještaj izvršnog odbora.

Radne jedinice i različite komisije omogućuju da svaki radnik neposredno sudjeluje u upravljanju, ako to želi. Komisije, osim toga, omogućuju izvjesnu kombinaciju stručnosti i demokratičnosti. Predsjednici komisija se periodički rotiraju, jer moraju biti članovi radničkog savjeta. Međutim, nema nikakva razloga da se članovi komisija, koji su dobro obavljali svoj posao, ponovno ne biraju, bez ikakva ograničenja. I tako će se desiti da ljudi s relativno skromnim formalnim kvalifikacijama, ali koji su više godina proveli u komisiji za raspodjelu ili komisiji za razvoj i sl., steknu dragocjeno iskustvo koje će im omogućiti da radničkom savjetu predlažu zrela i efikasna rješenja.

Strelice na slici pokazuju tok direktiva. U gornjoj polovini to su političke direktive. U donjoj polovini to su profesionalne direktive.

Interakcijom radničkog savjeta i izvršnog odbora transformiraju se političke direktive u profesionalne, vrijednosne odluke u stručnu operativu. Direktive počinju u radnim jedinicama i završavaju se u radnim jedinicama. Na taj način se otvorena hijerarhijska piramida jednog kapitalističkog ili etatističkog poduzeća zamjenjuje zatvorenom organizacionom strukturom u jednom samoupravnom poduzeću. Zatvorenost organizacione strukture s mehanizmom za transformiranje političkih odluka u profesionalne jest upravo differentia specifica samoupravne organizacije.

RANIJE OBJAVLJENI SEPARATI:

139. O. Kovač, "Inflacija i platni bilans", *Ekonomist*, br. 2/1972., 257-282.
140. Ž. Mrkušić, "Tip deviznog kursa i inflacija", *Ekonomist*, br. 2/1972., 289-296.
141. S. Popov, "Osnovni faktori kretanja cena proizvođača industrijskih proizvoda u periodu 1962-1970", *Ekonomist*, br. 2/1972., 297-318.
142. O. Kovač, "Platnobilansna politika Jugoslavije", *Medjunarodni problemi*, br. 1/1972., 9-33.
143. M. Kovačević, "Naučnoistraživački rad kao faktor konkurentnosti jugoslovenskog izvoza", *Ekonomika misao*, br. 2/1972., 7-25.
144. S. Popov, "Intersectorial Relations of Personal Incomes", *Yugoslav Survey*, No. 2/1972., 63-80.
145. B. Horvat, "Hospodárske cykly v Jugoslávii", *Statistika a demografie* (Praha), IX/1972., 21-42.
146. Ž. Mrkušić, "La Yougoslavie et la réforme du système monétaire international", *Predavanje na XIV zasedanju Medjunarodnog univerzitetskog centra za društvene nauke*, 11. IX 1972.
147. D. Bejaković, "Značenje koncentracije prometa za ekonomično korištenje prometnih kapaciteta", *Zbornik JAZU "Naučno savjetovanje: Prometa valorizacija Hrvatske"*, Zagreb, 1971., 257-265.
148. B. Horvat, "Analysis of the Economic Situation and Proposal for a Program of Action", *Praxis* (medjunar. izdanje), br. 3-4/1971., 533-562.
149. B. Horvat, "Nationalism and Nationality", *International Journal of Politics*, No. 1/1972., 19-46.
150. D. Bejaković, "Poslijediplomska nastava iz ekonomike saobraćaja", *Zbornik Kongres o saobraćaju i vezama Jugoslavije*, Knjiga 9, Beograd, 1972., 69-73.

151. B. Horvat, "Development Fund as an Institution for Conducting Fiscal Policy", *Ekonomska analiza*, br. 3-4/1972., 247-254.
152. M. Bazler-Madžar, "Ekonometrijska analiza proizvodnih funkcija", *Ekonomska analiza*, br. 3-4/1972., 270-287.
153. B. Horvat, "Critical Notes on the Theory of the Labour-Managed Firm and Some Macroeconomic Implications", *Ekonomska analiza*, br. 3-4/1972., 288-293.
154. M. Radović, "Odredjivanje stepena korišćenja kapaciteta radne snage i mašina i analiza faktora koji na njih deluju", *Ekonomska analiza*, br. 3-4/1972., 301-309.
155. R. Knežević, "Mesto interne banke u organizacionom sistemu velikog preduzeća", *Ekonomska analiza*, br. 3-4/1972., 310-329.

Napomena: Spisak svih dosad objavljenih separata vidi u katalogu Instituta ekonomskih nauka.

Adresa: Beograd, Zmaj Jovina 12.